

ESSZÉ

EMLÉKEZÉS KERECSÉNYI DEZSŐRE

Amikor megismertem, nem tudtam, kivel találkoztam. Ez a találkozás 1928 szeptemberében történt az egykori fasori evangélikus gimnáziumban. Harmadikos gimnazista voltam, alig több 12 évesnél. Új tanárt s osztályfőnököt kaptunk, az akkor harmincéves Dr. Kerecsényi Dezső személyében, aki a híres pápai református gimnáziumból került a Fasorba. Hat éven át részesülhettem ama ritka, kivételes ajándékban, irodalomóráiban, amelyek fénye máig sem vesztett erejéből, tudósi és nevelői hitele máig sem kopott meg. Hogy más Ő, számomra több, mint múltba hullt iskolám nem egy híres, kiváló tanára, azt akkor értettem meg, amikor a régi gimnáziumi VII. és VIII. osztályba irodalomtörténetet tanultunk, amikor az a világ tárult szemem elé, amelyben Ő élt, a jeles fiatal irodalomtörténész és kritikus, Horváth János hú tanítványa, Szerb Antal, Halász Gábor barátja, akit Ady mellett ifjúságom más vezércsillagai is megtiszteltek s számon tartottak, mint Babits Mihály és Kosztolányi Dezső. Kerecsényi pályaválasztásomra a törvény erejével hatott, mert nagy, ha tetszik divatosan is mondhatom: maximalista tanár volt, többünk szerencséjére, nem mosódott bele – amint az ma szokásos – a „pedagógusok” szintelen állóvízébe, egyénisége fél évszázad hamuvá lett világából halála után 40 évvel is kiragyog.

*

Kerecsényi Dezső 1898. június 19-én született a Vas megyei Szentgotthárdon. Ott végezte a középiskolát is, abban az állami főgimnáziumban, amelynek pedellusa apja, Kere-

csényi György volt. Anyja Dienes Mária. A 18 éves fiatalember 1916 májusában katonai szolgálatra vonult be, s 1919 február havában szerelt le mint tartalékos zászlós. Ugyanebben az évben – s ez bizonyára a bizalom megnyilatkozása volt vele szemben – a szentgotthárdi munkás-betegség-elyező vezetőhelyettese lett. Egyetemi tanulmányait az Eötvös-kollégium tagjaként a budapesti Pázmány Péter (ma: Eötvös Loránd) Tudományegyetem bölcsészettudományi karán végezte 1919–23 között, és Párizsban, a Sorbonne „Faculté des Lettres”-jén 1923–24-ben. 1923 júniusában doktorált magyar irodalomtörténetből. Híres, alapműnek számító disszertációjának címe: *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban*. 1924 novemberében magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. Ezután nagy hírű és nagy múltú intézmények tanára volt. 1924-től a pápai református, 1928-tól 10 éven át a budapesti evangélikus gimnáziumban tanított, a híres „Fasor”-ban. 1938-tól a budapesti Állami Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában, a Trefort utcai mai Ságvári Endre Gimnáziumban vezető tanárként működött. 1936-ban alapító tagja volt Bisztray Farkas Ferencsel, Cs. Szabó Lászlóval, Devecseri Gáborral, Füsi Józseffel, Gogolák Lajossal, Halász Gáborral, Hevesi Andrással, Horváth Bélával, Hunyady Sándorral, Jékely Zoltánnal, Képes Gézával, Kolozsvári Grandpierre Emillel, Sótér Istvánnal, Szentkuthy Miklóssal, Szerb Antallal, Tolnai Gáborral, Weöres Sándorral és másokkal együtt a Mikes Kelemen Akadémiának, amely szabad társulás volt, elnökséget nem választott, a tekintélyi elvet elhárította magától. Nem annyira e „szabad társulás” inkább vélt, mint valódi tekintélye és súlya miatt szerepeltetjük itt ezt a névsort, hanem azért, mert ez a szellemi kör egyben Kerecsényi hovatarozását is minősítette: a korabeli humán értelmiség javához tartozott. Fontosabb szerepe volt ennél Kerecsényinek az egykori Irodalomtudományi Társaság megalakítása körül. 1933. április 6-án Szerb Antal eredeti aláírású sokszorosított levélben fordult a fiatal irodalomtör-

ténészekhez, írókhoz, esztétákhoz, zenetudósokhoz s más, a szellemi élet lényeges területén működőkhöz, legyenek tagjai a megalapítandó Irodalomtudományi Társaságnak. Szerb leveléből idézünk:

„Többünkben az a kívánság merült fel, hogy valami társadalmi formába tömörítsük az irodalommal tudományosan foglalkozó fiatalokat. Sajnálatosnak tartjuk, hogy az újabb irodalomtörténész és esztétikus nemzedék tagjai számára nincsen semmi keret, hogy gondolataikat egymással való érintkezésben kicserélhessék és kontrollálhassák, sőt a legtöbben még csak személyesen sem ismerjük egymást. Ezen a hiányon volna hivatva segíteni az általunk megalapítandó Irodalomtudományi Társaság.”

Az alakuló ülésen, amelyet 1933. május 5-én a Vas utcai Széchenyi István felsőkereskedelmi iskola fizikai előadótermében tartottak meg (Szerb Antal ott tanított), elnökké Szerb Antalt, alelnökké Kerecsényi Dezsőt választották. Titkár Halász Gábor, pénztáros Pfisterer Miklós (Szentkuthy Miklós), ellenőr Bisztray Gyula.

A Társaság alapszabályát a Belügyminisztérium 1935. július 1-én hagyta jóvá, így az hivatalosan is megalakult. Néhány név a már felsoroltak mellett a tagok és előadók névsorából: Baránszky-Jób László, Bartha Dénes, Barta János, Dénes Tibor, Hevesi András, Honti János, Joó Tibor, Kardos Tibor, Keresztury Dezső, Kerényi Károly, Kolozsvári Grandpierre Emil, Komlós Aladár, Kozocsa Sándor, Mátrai László, Németh László, Ortutay Gyula, Rédey Tivadar, Tolnai Gábor, Trencsényi-Waldapfel Imre, Vajthó László, Waldapfel József. Az Irodalomtudományi Társaság a hagyományos, az akkor konzervatív irodalomtörténet-írást képviselő Magyar Irodalomtörténeti Társaság ellenében jött létre. Kerecsényinek összekötő szerepe volt a konzervatívok s az új törekvéseket képviselő fiatal szakemberek között. S legintenzívebben ő állt kapcsolatban az Irodalomtudományi Társaságban nem szereplő, de a korabeli irodalomtudomány liberálisabb szárnyát képviselő tudósokkal, így Thienemann Tivadarral, a szellemtörténeti törekvéseket hordozó Minerva

című folyóirat szerkesztőjével, valamint a jeles nyelvész-irodalomtörténész Zolnai Bélával is. Az Irodalomtudományi Társaság a harmincas évek vége felé, a mind komorabbá váló időben cselekvésképtelenné vált. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a felszabadulás után sorait rendező, újjászerveződő Magyar Irodalomtörténeti Társaság – még személyi összetételében is – nem az Alszeghy Zsolt s a Pintér Jenő nevével minősíthető Társaságnak, hanem a Szerb Antaltól alapított egykori s hivatalosan soha meg nem szűnt Irodalomtudományi Társaságnak lett szellemi jogutóda. Kerecsényit 1939-ben a Magyar PEN Club rendes tagjává választotta. 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Horváth János és Alszeghy Zsolt professzorok előterjesztése alapján egyhangú szavazattal magántanárrá habilitálta a „Humanizmus és reformáció a XVI. századi magyar irodalomban” tárgykörében. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának, jegyzője a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. 1938-tól 1944-ig felelős szerkesztője a kor egyik ismert folyóiratának, a Protestáns Szemlének. Irodalomtörténeti és esszéírói munkásságért 1941-ben Baumgarten-díjban részesült, egyebek közt Reményik Sándor és Tompa László erdélyi költőkkel, valamint Kállay Ernő művészet-történésszel és Kolozsvári Grandpierre Emil íróval együtt, akik Baumgarten-jutalmat kaptak. Még ez év decemberében a Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány arról értesíti, hogy egyhangú határozattal az alapítvány tanácsadó testületének tagjává választották, kérve, hogy „a magyar irodalom tehetségeinek támogatásával” legyen segítségükre. A szakmai s emberi megbecsülés jele volt ez a felkérés. Időközben a legkiválóbb tanároknak is az élvonalába emelkedett, a soron következő középiskolai reform kapcsán jelentős része volt a gimnáziumok magyar nyelvi és irodalmi tanterveinek s utasításainak elkészítésében. Jékely (Áprily) Lajos és Vajthó László társaságában több, a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok számára készült tankönyv

szerkesztője volt. 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Székfoglaló előadását *A „világiság” néhány változata a XVI. századi irodalmunkban* címmel 1943. május 3-án tartotta meg, a levelező tagságot tanúsító okiratot Melich János osztályelnöktől vette át. 1943-ban a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi kara Németh Lászlóval, Vajthó Lászlóval, Juhász Gézával, Tóth Bélával szemben őt terjesztette fel egyetemi tanári kinevezésre, amelynek hírért hivatalosan a háború zavaros viszonyai miatt csak 1944. október 15-én közölte a Budapesti Közlöny. Egyetemi tanári tevékenységét alig kezdte el, szinte máris abba kellett hagynia. 1944-et Kerecsényi Dezső kisebb-nagyobb családi vagy hivatalos utazásokkal megszakítva a vend lakosságú szlovén Péterhegyen töltötte, a mai jugoszláviai Gornji Petrovci nevű helységben. Itt élt apósa, Mikola Ferenc 24 hold földön gazdálkodó földműves házában feleségével, Mikola Emíliával és annak nagybátyjával, Mikola Sándor akadémikussal, a volt budapesti evangélikus gimnázium egykori igazgatójával, a nagy hírű fizikus-sal. Ezek a hónapok felszűlésben, zaklatottságban, bizonytalanságban teltek. Egy 1944-es hozzám került kis zsebnaptár Kerecsényitől származó bejegyzései tudósitanak e vészterhes hetekről, napokról. A debreceni egyetemről érkező hírek, a család gondjai, a Protestáns Szemle szerkesztésének utolsó mozdulatai, a bombatalálatot kapott budapesti, Lövölde tér 2. alatti „szegény kis lakás” féltése, az irodalmi élet körüli megnehezült légkör s itt-ott egy-egy, a háborús eseményeket minősítő meditatív mondat tesz ki e kicsiny naptár tartalmát. Ezek a bejegyzések életrajzi érdekűek. Igaz Keresztury Dezső megítélése, amikor Kerecsényire emlékezve írja:

„Tudós volt, de azok közül való, akik nem fordultak el a világtól; nem tudott könyvek közé húzódva írásaiba temetkezni, amikor a háborút, a gyülekező vihart érezte. A műveltség nem egyoldalúvá, hanem éleslátóvá tette. Egy költő érzékenysége, egy kiemelkedő tanár lelkiismeretessége kínozza utolsó idejében.”

E zsebnaptári bejegyzések is arról tanúskodnak, hogy országos zűrzavar vette körül, az európai szellem hanyatlása, a féktelen erőszak, hazája pusztulása, barátai elhurcolása és elvesztése. Az utolsó bejegyzések tanúsága szerint – 1944 karácsonyának ünnepkörében – minimális létbiztonságának körülményei is bizonytalanná váltak. December 23-án, szombaton ezeket jegyzi be:

„Január 1-től (1945) illetményt postahivatalok fizetik. Ill.(-letmény) lapom persze nincs. November 28-án kértem, de semmi válasz. Most jönnek a nehézségek majd. Szept.–okt-i segély, fiz.különbözet stb. fuccs!”

Kerecsényi Péterhegyen is éber figyelemmel követte nemcsak a háborús, hanem a szellemi élet köréből érkező híreket is. December 28-án tett bejegyzése kritikus szellemének egy villanása.

„Vasvármegyé-ben (helyi újság volt, P. K.) a kultuszminiszter pályázata a m. (magyar) oktatás átalakítására. Magyarorságtan. (Németh László pályázni fog?)”

E célzás feltehetően Németh Lászlónak a *Kisebbségben* című, polarizált véleményekre is okot adó tanulmányára vonatkozott. Az utolsó bejegyzés a kis zsebnaptárban egy többször szereplő családtagra, Ferire utal. Rossz hír. Ezzel zárul a naptári jegyzetek egyre riadtabb sora. December 30., szombat. „Levél Feritől Sopron-Kőhidáról. Most aztán gyönyörűen állunk.” (Feri, ifj. Mikola Ferenc a sógora volt, a Mikola-család vend származásának következtében jugoszláv partizán. Később, már a felszabadulás után, a személyi kultusz éveiben, a magyar–jugoszláv viszony megromlása idején ő is, s Kerecsényi özvegye, Mikola Emília is – aki a Nemzeti Parasztpárt Sarló könyvesboltját vezette – egy időre börtönbe került.) Péterhegyen további zaklatások vártak Kerecsényire. 1945. január 13-án egy Muraszombaton kelt s a nyilas főszolgabíró által aláírt „Véghatározat” szerint a Mikola Ferenc péterhegyi lakos tulajdonát képező ismeretlen eredetű lámpás rádióvevő készüléket azonnal be

kell szolgáltatni. Az indokolás szerint a készülék külföldi adások vételére alkalmas, és „tulajdonosáról feltehető, hogy egyes külföldi rádióállomások hírközléseit fontos államérdekek veszélyeztetésére alkalmas hírek terjesztésére használja fel”. Ezt a rádiót hallgatta Kerecsényi is. Bármily sablonosnak tekintjük is a részben szó szerint idézett véghatározatot, ezrével kézbesített akkor ilyeneket a posta, ez esetben feltételezhető, hogy a feljelentők szándéka nem annyira a lakás tulajdonosa, hanem sokkal inkább az ott meghúzódó, szűkszavú egyetemi tanár ellen irányult. Hogyan teltek az utolsó hetek, nincs rá adatunk, csak a szomorú tény, hogy Kerecsényi Dezső 1945. március 24-én Péterhegyen, életének 47. évében – feleségének szóbeli közlése szerint szívbetegsége mellett azon való tépelődése miatt is, hogy barátain semmi módon nem segíthetett – szívrohamban meghalt. Ott van sírja, síremléke is.

*

Kerecsényi Dezső irodalomtörténet-írásunk sokoldalú egyénisége, nagy ígérete volt. Korai halála nem tette lehetővé, hogy tehetsége teljességében kibontakozhassék, hogy művei által épüljön bele a magyar irodalomtudomány történetébe. Be kell érünk azzal a kevés, de nagy értékű szellemi hagyattal, amely Kölcsey Ferencről szóló egyetlen könyvében, számos tanulmányában, kisebb írásában, máig tanulságos kritikáiban ránk maradt. Műve töredék, de arra kötelez, hogy az irodalomtörténet-írás néha feledékeny természete ellenére megőrizzük, értékeit emlékezetünkbe idézzük. Horváth János leghívebb tanítványai közé tartozott, s mestere ajánlotta őt az egykori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1941. január 21-én tartott tanácsülésén egyetemi magántanárrá. Ideiktatjuk Horváth Kerecsényit méltató szövegének néhány mondatát:

„Kerecsényi Dezső szaktudományi munkásságát történeti és elméleti érdeklődés együttjárása jellemzi. Elméleti jellegű tanulmányai történetet világitanak meg, a történetiek egyszersmind elméleti hasznúak”.

Horváth ezt a tömör, elismerő megállapítást viszi tovább, kirajzolva Kerecsényi irodalomtörténeti tevékenységének sajátos jegyeit. Ezek közül legfőbbnek „az irodalmiság mibenlétét” bontogató törekvéseit tartja, annak vizsgálatát, hogyan alakult „apránként írók és olvasók lelkében az irodalmiság tudata”. Azt tehát, ami Kerecsényinél is – Horváth nyomában – középponti kérdés volt, s amiben meghaladta mesterét. Őt az irodalmi műveltség emberi viszonylatai érdekelték, mai szóhasználattal élve: irodalom és társadalom összefüggéseinek megsejtése, melyet az 1940-ben megjelent s már említett Kőlcsey-esszéjében jellem és kor, társadalom és mű összefüggésében világított meg. A tárgy iránti érzékenység s a megfogalmazás fegyelme együtt vannak jelen Kerecsényi műveiben. Kisebb dolgozatai a régi magyar irodalom történetének jelentős folyamatát, alakjait idézik. Ezek a tömör, lényegre törő, nagy erudícióval, gondolati erővel megformált portrék a kor, s benne az alakuló irodalom problémáira is keresik a megoldást. Ilyen a *Bornemisza Péterről* mintázott szép portré, vagy az 1939-ből származó *Zrínyi pennája* című írás, amelynek politikai jelentősége sem csekély, mert Zrínyi prózájának elemzése okán érzékeltetni tudta saját korának szorongató légkörét, a fasiszmus veszedelmébe sodródó magyarság problémáit is. Irodalomtörténeti szintézisigényére vall egyik legérettebb tanulmánya, *A magyar próza könyve* 1942-ben megjelent első kötetének *Bevezetése*. Kerecsényi egyik igen lényeges írása ez: a régi magyar próza jellegéről, változásairól, fejlődéséről, a fordítás és az eredetiség kérdéséről, s más, a prózatörténeti kutatás szempontjából fontos területről tüzetesen és érdemben szóló dolgozat. Törekvésein – hasonlóan a Horváth-tanítvány kortárs és túlélő irodalomtörténészek törekvéseihez – érezni lehetett az igyekezetet, hogy képes legyen önállóan megállni Horváth nyomasztó túlsúlyával szemben, hogy mindent megtanulva, amit lehetett – el tudjon szakadni tőle. Ha ez részben sikerült, az volt az oka, hogy Kerecsényi érdeklődési köre a saját jelenéhez igazodva korsze-

rőbb volt, mint mesteréé. Eredeti gondolkodó, önálló elme volt. Az irodalomnak társadalmi tudatformaként való szemléletéig nem jutott el, az irodalom „önelvű” fejlődésének híve maradt, de túl tudott lépni a nemzeti klasszicizmust művészi és voltaképpen politikai mértékké merevítő nézeten. *Két évtized irodalomszemlélete (1900–1920)* című tanulmányában Horváthtal ellentétben a Nyugat-nemzedék – ahogyan ő írta – „elmozdulását” az Arannyal tetőzöttetett irodalmi fejlődéssel szemben szükségszerűnek minősítette. Ady s a Nyugatosok művészi erőfeszítéseiben, válságaiban az egész magyarság, a nemzet válságának megnyilatkozását látta, s noha mint polgári irodalomtörténész nem érzékelte 1919, a bukásában is történelmi igazságtevést hordozó Tanácsköztársaság fordulatot hozó szerepét, azt remélte, hogy a történelem alakulása a közönség izlésében is megtette a szükséges „elmozdulást”, s ez új kiegyenlítődést tett lehetővé. Természetesen ez a fajta gondolkodás is túlzottan steril ahhoz, hogy egy politikailag haladó irodalmi fejlődés útját egyengesse, de Kerecsényit eljuttatta egészen addig, hogy belátta és elismerte a magyar irodalom alakulásának részeként az új törekvéseket, így a népi írói mozgalom jelentkezését is. Az ő gondolatmenete így folytatódott. Itt lépett túl mesterén, s ezzel a gondolatmenettel a nemzeti klasszicizmus normatív eszményét túlhaladta, valamelyest átminősítette, még ha talán nem is ez volt a szándéka.

*

Kerecsényi mélyre ásott, de nem merült el a magyar irodalmi múlt, a XVI–XVII. század kutatásában. Nem csak azért, mert folyóiratszerkesztő volt, a Protestáns Szemléé, – hanem azért is, mert benne élve korábban a múlt „üzene-tét” is tisztábban hallotta anélkül, hogy akár egy pillanatra is a vulgarizáló időszerűsítés hibájába esett volna. Természetes, hogy érdekelte őt százada és közvetlen kora irodalmának egyfajta történeti áttekintése is.

Kerecsényi napikritikaiban néhány sikeres bestseller íróról (Harsányi Zsolt, Zilahy Lajos és mások) szóló lényegi észre-

vételt hordozó írás mellett különös gonddal fordította figyelmét a jelentkező új tehetségek felé. Sárközi Györgyről, a költőről s regényíróról egyaránt írt kritikát. A lírikusról ezt olvassuk nála:

„Nehezen megközelíthető költészet a Sárközié. Maga már az, hogy metafizikai és etikus, vele erősen egybehangolt olvasót kíván, aki át tud nézni a versek szövetén (. . .) Szelidsége és szomorúsága hat ránk legelőször, de ez is távolról csillan elénk”.

Majd befejezésül, 1927-ben:

„Ma, a kollektív szenvedések idején igen nehéz felfigyelnünk arra a hangra, mely ilyen távoli és elmosódott egyedülvalóság”.

Lényege szerint is találó jellemzése ez Sárközi költészetének. 1932-ben írt Kerecsényi Sárközi György *Mint oldott kéve* című ismert történeti regényéről. A kritikus magasra tett ízlésbeli-esztétikai mércéjére s kora irodalmának ismeretére egyaránt jellemző bírálatának alábbi részlete:

„Mindjobban igénytelenedő irodalmunkban Sárközi György regénye az irodalmi feladatérzés és komolyság ritka hangján szólal meg”.

Mednyánszky Cézár történetében a regényfolyam nem találta meg az egyvonalú epikus ömlés medrét, hanem egymás mellé vajt mélyedésekben helyezkedett el: képsorozat jött létre.

„Sárközi lírai állapotokkal dolgozik, minduntalan termékeny helyzeteket és pillanatokot old fel és old meg, mindegyiket egymástól független végérvénnyel. A három kötetten következetesen végigvitt jelenidő regényírásunkban egészen új stílárís remeklés. E regényben sokalljuk azt, ami a lírikusból megmaradt”.

Nincs sok hozzáfűzni való ehhez a tömör, lényeglátó elemzéshez. Kerecsényi az író epikai modorának lírai természetére s a líraiság túladagolására utal bírálatában. Egyidejűleg megemeli a regény értékét, „az irodalmi feladatérzés és ko-

molyság” ritka hangját s a jelenidejű elbeszélés „stiláris remeklését” üdvözölve. A hamar és méltatlanul feledett Sárköziről ennél méltóbb s igazabb sorokat aligha írtak Kerecsényi óta. A felismerés a bírálatban már-már íróavatás számba ment.

Tamási Áron egyre terjedő írói népszerűsége is az 1930-as, 1940-es évtizedre esik. Megítélése sohasem volt egységes. Ez mutatja igazi író mivoltát. Lírai próza az övé, s Kerecsényit zavarja, hogy „valóság – érték – misztifikáció” keveredik műveiben. Szerinte Tamásinál a „poézis előmlése az epikán” gátja a kiemelkedő elbeszélő tehetség kibontakozásának. Az író *Szűz-Máriás Királyfi* című 1928-ban megjelent regényéről elismerve bizonyos írói erényeket, mégis elmarasztaló véleményt formál.

„Ha stílusának székely ízét már megszoktuk, az az első, ami szembeötlik, hogy minden részlete több, szebb és nagyobb, mint maga az egész (. . .) a fődolog sokszor csak úgy imbolyog a gazdag építményű, sokféle tekintő részlettornyok között. A részletzsépségek *vitán felül* állanak, de a regényszerűség halálát jelentik.”

Úgy vélem, a kritikus a lírai prózának az epikumba emelését nem méltatta valódi érdeme szerint.

Nagy beleélő és gondolati erővel írt legjelentékenyebb kortársairól, Babitsról és Kosztolányiról is. Babits Mihályban a szerves műveltség birtokosát, az irodalmi gondolkodót, a magyar esszé egyik legnagyobb művelőjét tisztelte.

„A probléma-esszé, amely az igazságot inkább a gondolatok ritmikájával és a kérdés lebegve tartásával sugalmazza mint a megnyugtató és közérthető megoldásokkal, irodalmunkban egészen Babits Mihály alkotása.”

A töprengő embert, a Széchenyi-jellemet érezte magáénak Babitsban, akinek irodalmi elmélkedéseiből a „közvélemény irodalmi dogmatikát is olvasott ki. Pedig a biztos filozófikoesztétikus elvek nagyon is egyéni remegéseket takartak.” A felismerést a megélnékült s eredményes Babits-kutatás fényre-

sen igazolja, hasonlóképpen ahhoz az alkotáslélektani megállapításhoz, amelyet Kerecsényi kortársi egyidejűségében is szinte már történetileg tudott megfogalmazni.

„Teljessé válni mindazzal, ami eddig bárhol és bármikor alkotássá vált, vagy élményként megmutatkozott, meghatározni logikus szabványokban és elvekben a lehető legmesszebbre való tekintés jogát, a legnagyobb szabadságot és művészi mindenhatóságot, igazában annyit, mint menekülni a szorító és szűkítő valóságok elől. E valóságok pedig mindig benne, mindig a költőben vívták a maguk befejezhetetlen és eldönthetetlen harcát”.

Aki ezt megfigyelte és leírta, a Babits-líra mély ismeretéről tett bizonyosságot – e líra olykor formákba fegyelmezett, olykor azokból kiengedett vibrálását, a gondolat lebegtetését s e szellemi nyugtalanságnak az esszébe is áthúzódó jelenlétét érzékelte. Az esszék az írói bátorságra tanítottak. Kerecsényi jól tudta ezt, hiszen ő is tagja volt annak az esszéíró nemzedéknek, amely Babitsot vallotta mesterének.

„Az esszé azonban nem pusztán gondolat és igazság. Az esszé: magatartás. Ezért adósa Babitsnak az a magyar esszéíró nemzedék, mely a mi időnkben ezt a bizonytalan történeti életű műfajt a küldetés hitelével művelte és műveli. Bizonyos, hogy a magyar esszének a két háború közt való nekilendülésében része van történeti tudományaink megújulásának, része van annak az izgatott és ideges tájékozódó vágynak, mely a változó és veszedelmes időnek egyenes következménye, de azt, hogy az írás olyan emberi akció, melynek hiteléért az idő és örökkévalóság színe előtt kell minden pillanatban hitet tenni, Babits Mihály esszéiből tanulta e nemzedék.”

Az idézetek Kerecsényinek *A tanulmányíró* című esszéjéből valók, amely a Babits-émlékkönyvben jelent meg 1941-ben, alig 3 hónappal a költő halála után. A háborúba sodort Magyarország legjobb elméi az értelmiség körében a „változó és veszedelmes időben” a körül a gondolati-morális magatartás körül csoportosultak, amelynek lényege az egyetemes európai humanizmus szellemiségének magas minőségét képviselve Babits műveiben öltött testet. Más szóval is

csak ugyanazt mondhatjuk, azt a gondolatot, amely e nemzedék eszmevilágában a fő helyet foglalta el, s ha talán erőtlennül is, de a Berzsenyitől is megénekelte „tisztá erkölcs” belső parancsa szerint magyarság és Európa együtt és egy-szerre való átélésében és szolgálatában látta munkájának és életének értelmét. Ez a tanulsága és következménye személyre nézve is Kerecsényi Babitsról való eszmélkedéseinek.

Kosztolányi Dezsőről az Irodalomtörténet című folyóiratban 1937-ben, egy évvel az író halála után jelent meg egy miniatűr tanulmánya Kerecsényinek. Egyfajta irodalomtörténeti kisplasztika ez, amelyben a tanulmány írója máig szóló érvényességgel ábrázolta Kosztolányi egyéniségének csillogását, hajlékonyságát, kiismerhetetlenségét. Végezetül a hamarosan elpergő Kosztolányi-emlékévben erről az írásáról szeretnék szólni. Az írás első bekezdését teljes szövegében idézem, nem kis tanulságul arra az irodalomtörténet-írói gyakorlatra, amely jeles kortársat is történeti szemlélettel s érvénnyel állít egykori s mai olvasója elé. Nem ír olyat, amelyet ne ismernénk a Kosztolányi-szakirodalomból – de a lényegyet tekintve alig mond kevesebbet róla, mint a tudományban kései utódai.

„Kosztolányi Dezső írói pályája pontosan egybeesett azzal az irodalmi »harmincéves háborúval« —, amelyre a jubiláló Nyugat nemrégén annyi jogos elégedettséggel és büszkeséggel visszapillantott. Ő is ott volt a táborverésnél, nevét mindvégig címlapján hordozta a folyóirat. Mégis, ez a név noha mindig az első sorokban szerepelt, a legkevesebbszer volt a rohamra indulás bátorítója vagy a másik oldalról jött támadás célpontja. Ez a név akkor, midőn oly folyóiraton állt, mely a régi megtartására nagyobb gonddal figyelő ízlés előtt nemegyszer ismeretlen és veszedelmesnek mutakozó irányok felé nyitott utakat, ott csillogott egyik, a gondolkodás és az ízlés polgári egyensúlyát őrző napilapunk krónika-rovatában és a legelterjedtebb magyar családi hetilap színi kritikái alatt; (a Pesti Hírlap című napilapról s az Új Idők-ről van szó. P. K.) a legutóbbi években pedig a jelenvaló irodalmi gyakorlat nevében is helyeslő és szentesítő bélyeggel látta el azt a mozgalmat, melyet nálunk mindig a leg-egyetemesebb érdeklődés szokott kísérni: a nyelvművelést és nyelvtisztítást.”

E hangütés után az első verskötet, a *Négy fal között* hangsúlyozottan kényes különállásától az utolsóig, a *Számadásig* „az erkölcsi reláció-tudat sugalmazta s az egyetemes ember-sors” vállalását kiéneklő költeményekig kíséri végig Kerecsényi a költői pályát. Figyelemre méltó megjegyzés, hogy a lírai pályaszakaszok kedves jelzői, rímtalálmányai „védő-reteget” vontak köré a világ ellenében.

„A fiatal költő így kikerülte a jelen minden csapdáját, hiszen a lázadó és az elvágódó ítéletet mond, a szemlélő soha.”

Éles és érvényes megfigyelés ez. A folytatása nemkülönben:

„Amit ő bámult felrántott szemöldökkel és kíváncsi ráncokkal a homlokán, nem volt a világ, hanem az emlékezésen átszűrt, fátyolozott, költői impresszió-valóság”.

Ugyanezt látja érvényesülni Kerecsényi az 1910-es évek első elbeszéléseiben is, amelyekben „az ábrázolás gyönyöre” mintázott alakokat és helyzeteket, de nem „az igazi mélységekben” elmerülve, hanem „a felületi redőkben” maradva, túlzástól, meglepetést hozó groteszktól sem idegenkedve. Finoman érzékeli Kerecsényi Kosztolányi valóság szemléletének, következőképpen írásművészetének változásait, látásának élesedését, író mivoltából eredő felelősségének, humanizmusának, a nála a húszas évek dereka tájától középponti mondanivalóra lényegülő részvétnak erőteljes jelenlétét versben, prózában egyaránt. Témái „emberközelve” kerülnek, különösen a legnagyobb közönséget vonzó műfajban, a regényben. Humánuma ezekben s utolsó verskötetében vált számára elkötelezővé.

„Nem hitt abban, hogy leírt szavak embert és világot megválthatnak, de ugyanakkor csak egyetlen magas életformát ismert: az íróét.”

A szorosabb írói mesterséget élte, ezt akarta megvalósítani.

„Minden szó, mellyel életútját vonallá szilárdítani akarjuk: fejlődés, szabadság, erkölcs, hit, életszeretet és halálfélelem, még maga az ellentmondás szó is, melyet talán a leggyakrabban lehetne rásütni,

tartalmatlanná válik vele kapcsolatban. Csak egy nem: a forma. Mert a »szorosabb írói mesterség« mióta az irodalom önállósági harcát vívja az életben és nem egyszer az étellel szemben, azóta mindig itt kapaszkodik meg”.

Kerecsényinek ez a megfigyelése különösen igaz a két világháború közötti magyar irodalomra. Például Radnótira, József Attilára is. (*Hazám; Ó régi börtönök . . .*) Innét érthető a két nagy költő Kosztolányi iránti vonzalma, szeretete is.

„Úgy érzem — írta Kosztolányi —, hogy az író titkos cinkosa a homályos és névtelen természetnek, amely nem nyilatkozik, nem ad interjút, csak *megnyilatkozik*”.

Kerecsényi szerint

„ami költészetében megszólalt, mindig a perfekció formai véglegességében jelentkezett. Emberségének teljes morális erejét arra fordította, hogy a költőnek szinte reneszánsz értelmű szerepét kézzelfoghatóan illusztrálja olyan korban, mely az eszmék és a vélekedések hínárjában vergődött. Benyomásokra állandóan kész szelleme a »rész«-re figyelt, mert itt a legkevésbé zavarhatták az »egész«-re vonatkozó proféciaák hangos szavai. Az »elvakult és *csodálatosan* alacsony században« (Nyugat, 1933. I. 6.) élt, de ítéletét róla nem kifejezte, nem is menekült el belőle, hanem műremekléssel tiltakozott ellene. E magatartás nem lehetett mesterkéltesség nélküli. Játszani, alakítani kellett a szerepet, amely a hétköznap ügyeinek sem állítását, sem tagadását nem hirdette”.

Ezek a kis híján ötven éve írt sorok egyszerre tükrözik Kerecsényi irodalomtörténeti és kritikai tevékenységének alkati tulajdonságát: a tárgyyszerű pontosságot s a mű és bírálója közti távolságtartást, a tudósi, kritikai tisztesség eme alaptörvényét. Kosztolányi-portréja alapkoncepciójában máig érvényes tudott maradni.

Voltaire szerint „az élőknek méltányossággal tartozunk, a halottaknak csak igazsággal”. Az igazság nem lehet azonos a felejtéssel. Ezért éreztem kötelességemnek e szerény dolgot megírását.

PÁLMAI KÁLMÁN